

A NEMZETKÖZI REND ÚJJÁÉPÍTÉSE — RÓMA SZERINT

KORUNKNAK egyik legcsodálatosabb jelensége, hogy az Európán végigszárguló véres orkán közepette milyen rendíthetetlen és változhatatlan a római Szentszék tekintélye. Sok-sok millió ember ma éppúgy Rómából várja az útmutatást erkölcsi kérdésekben, mint azelőtt, és ha valami változás állt be a vérrel és erőszakkal teli évtizedek folyamán a Vatikán lelki hatalmát illetően, akkor nyilván csak növekedésről beszélhetünk. A katolikus egyház hatalma a lelkek felett, éppen azért, mert fegyvertelen hatalom, ellentállóbbnak bizonyult a kor viharaival szemben, mint sok más földibb és anyagiasabb eszközre támaszkodó hatalom. A Szentatya szózeit, békére és együttműködésre való felszólításait a küzdő felek egyike sem rejtheti el a hívek elől, akik ezeket a szavakat hallani és követni akarják. Ha a háborús fejlemények kérlelhetetlen logikája gátat is tud szabni ezeknek a törekvéseknek, remélhető, sőt valószínű, hogy a fegyverzajlás lecsendesülése után el fognak tűnni mindazok az akadályok, amelyek ma még útjában állnak annak, hogy a Szentatya tanítására a nemzetközi élet kérdéseit illetően kifejtsék teljes hatásukat. Nekünk magyaroknak, akik elsősorban az igazság fegyvereire és a jog érveire támaszkodva akarjuk a magunk igazát a népek aeropágja előtt képviselni, különösképp fel kell figyelnünk minden olyan hangra, amely Rómából jön és sejtetni engedi, hogy a Szentatya milyen irányban igyekszik majd a nemzetközi élet rendjének újjáépítése során tekintélyét latba vetni.

Ma már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy avatott tollú szerző munkájából részletesebben megismerhetjük a Vatikán felfogását a nemzetközi rend újjáépítését illetően. Guido Gonella, egyetemi tanár, számos jogfilozófiai és egyházi jogi mű szerzője, ugyanis legújabb könyvében (*Pressuposti di un ordine internazionale. Note ai messaggi di S. S. Pio XII. — Egy nemzetközi rend előfeltételei. Jegyzetek XII. Pius szózeitaihoz*) részletesen kommentálja XII. Pius pápa karácsonyi szózeitainak azon megállapításait, amelyek egy új nemzetközi rend előfeltételeiről és egy igazságos béke alapjairól szólnak. A könyvet a „Civitas Gentium“, a Vatikán kiadója adta ki. E mű módot nyújt tehát nekünk arra, hogy megismerkedhessünk azokkal a változhatatlan alapelvekkel, amelyeken a Vatikán politikája a béke és az újjáépítés kérdését illetően nyugszik.

A könyv első részében, igen jellemző módon, elsősorban azokról az erkölcsi alapelvekről van szó, amelyeknek elfogadása és minél szélesebb körben való elterjedése nélkül tartós és igazságos nemzetközi rend kialakítása a szerző szerint nem lehetséges. Konkrét megoldási módozatokról, javasolt intézményekről itt tehát nincsen szó. És ez érthető is. Hiszen a katolikus felfogásnak megfelelően elsősorban az ember lelkiségét, erkölcsi felfogását kell megreformálni, mivel e lelki reform nélkül minden intézményes reform homokra épülne. „Egy új nemzetközi rend, még hogyha bevált politikai, jogi és gazdasági kritériumok szerint lenne is igen bölcsen kiépítve, nem lenne igazságos és tartós, ha nem alapulna erkölcsi elveken.

A népek közötti kapcsolatok rendszerét nem lehet ugyanis megváltoztatni anélkül, hogy annak szellemét meg ne változtatnók... A nemzetek közti kapcsolatok elsősorban emberek közti kapcsolatok és éppen ezért először emberi bűnök és hibák ellen kell felvenni a harcot. Gonella nem szűnik meg hangoztatni, hogy emberi bűnök és emberi hibák elburjánzása hozták létre a nemzetközi kapcsolatok mai tragikus válságát.

Nem szabad persze azért azt hinni, hogy a katolikus jogfilozófusnak nincsen érzéke az intézményes reform szükségessége iránt. Könyvének második felében éppen elég részletesen tárgyalja ezt a kérdést is. Mindenekelőtt azonban a lelki, az erkölcsi reformok szükségességét állítja szemünk elé, hivatkozással a Szentatya szózataira.

Gyűlölet, hazugság, utilitarizmus, egoizmus és az erőszak kultusza voltak azok az erők, amelyek szétrombolták azon erkölcsi alapokat, amelyekben a népek békés együttműködése fel kellene hogy épüljön. A gyűlölet le kellene győznie a szeretetnek, az igazság szellemének a rideg hasznossági elvet és a szolidaritás érzésének a korlátlan önzést; csak a lelkileg így megreformált emberiség lenne képes tartós és harmonikus nemzetközi rend kialakítására. Az első ellenség tehát a gyűlölet, amely ellen XII. Pius szerint igazságos, őszinte, udvarias és együttműködésre kész lelkiességgel kell küzdeni. A huszadik században azonban, sajnos, uralkodóvá vált az a felfogás, amely szerint a gyűlölet a nemzetek életének legfontosabb mozgatója. Ez a filozófia azt állítja, hogy a magánéletben más erkölcsi elvek kell hogy vezessék az embert, mint a közéletben és elhitteti az emberekkel, hogy a politikai cselekvések terén meg van engedve mindaz, ami másutt tilos. Pedig az államok közösségében — hirdeti Róma — az erényeknek és a bűnöknek ugyanolyan hatása van a közösség sorsára, mint a magánember sorsára a családban.

Ennek a tannak tulajdonítható, hogy az emberek elfelejtik azt, hogy az emberiség természeti és erkölcsi egységet alkot, amelyből egyetlenegy nép sem vonhatja ki magát anélkül, hogy a nemzetek közösségének és ezzel önmagának érdekeit meg ne sértse. Ezt a helytelen erkölcsi felfogást kell elsősorban legyőzni. Meg kell győzni az embereket arról, hogy csak a szeretet szelleme és a jog tisztelete teremthet tartós békét és harmonikus nemzetközi rendet. Sajnos, ma még amoralizmus, irracionizmus és voluntarizmus uralkodik a világpolitikában — sóhajt fel Gonella — és éppen ezért egyre kevesebb értékük van a szerződéseknek. A szerződő felek csak azért kötnek szerződéseket, hogy azokat abban a pillanatban, amikor az önző érdek úgy kívánja, minden meggondolás nélkül megszegjék. Az erkölcsi alapok megrendülése okozta azt is, hogy az államok egyre kevesebb képességet mutatnak arra, hogy tárgyalás és kompromisszumok útján rendezzék ellentéteiket. Mindig csak a legradikálisabb megoldás — szóval az erőszak alkalmazása — marad hátra, minden átmeneti megoldás megbukik.

„A népek együttélése, különösen a hatalmas és gyenge népek együttélése csak az igazság fundamentumán lehetséges. Az igazság pedig azt követeli a hatalmastól, hogy a gyengében is erkölcsi személyt lásson, akinek a hatalmassal szemben nemcsak kötelességei, de jogai is vannak, amelyeket a hatalmasnak elismernie és tisztelnie kell“ — írja Gonella. Az olyan állam tehát, amely gyengébb államot megfoszt jogaitól, vét a közjó ellen és megbontja az államok társadalmának egyensúlyát. Az igazságosság, amely minden állam jogait elismeri, az egyedüli biztosítéka a békés fejlődésnek. Az olyan biztonság azonban, amely nem az igazságosságon alapul, hanem előjogokon, szükségkép illuzórikus. A szerző itt elég világosan a páriskörnyéki békék haszonélvezőinek politikáját támadva, megállapítja, hogy az igazságtalanság bizonytalanságot, nyugtalanságot és háborút hoz létre.

Ezen a ponton tér rá a szerző a békés revízió kérdésére is. Szerinte a mérsékelt revizionizmus a helyes, amely lassú és békés reformmal változtatja meg a nemzetközi rendet ahelyett, hogy erőszakkal szétrombolná. Szerinte a két világháború között leginkább a kisebb nemzetek képviselték ezt az álláspontot, míg a nagyhatalmak a merev konzervativizmus, vagy az erőszakos revízió végletei között hányódtak. Békés revízió csak akkor képzelhető el, ha mindenki elismeri azt, hogy saját ügyében senki sem lehet bíró és aláveti magát egy döntőbírói ítéletnek. Világos, hogy az ilyen eljárás annál könnyebben lesz megvalósítható, minél inkább át lesznek hatva a nemzetek a keresztény etika szellemével.

A modern államok rideg utilitarizmusát és egoizmusát is élesen ostromozza a szerző és megállapítja, hogy az a politika, amely elismeri, hogy a nemzeteknek nemcsak jogaik, de kötelességeik is vannak, végső eredményben előnyösebb, mint a korlátlan és vak egoizmus politikája. Egyetlenegy nemzet boldogsága sem alapulhat a többi nemzet szerencsétlenségén, mondja a katolikus jogfilozófus. Csak a szolidaritás és az emberiség érzésének kultusza biztosíthatja a népek olyan közösségének kialakítását, amely a rendet és a békét fenntartani tudja. Persze az államok közösségének (Comunità degli Stati) sem szabad megsértenie az egyes államok partikuláris jogait. A közérdek maximumának kell egybeesnie az egyes államok partikuláris jogainak maximumával: ez lenne az ideális állapot.

Mint látjuk, a nemzetközi rend katolikus interpretátora szerves egységben képzei el a nemzetek együttélése által alakított közösséget, amelyet a modern kor konzervatív vagy liberális gondolkodói többnyire csak a hatalompolitika vagy az utilitarizmus szemüvegén keresztül szoktak észrevenni. „A hatalmak koncertje“ vagy „a világgazdaság szervezete“ azok a legmagasabb fogalmak, amelyekig a modern, racionálisra gondolkodó el tud jutni. A Népszövetség teoretikusai eljutottak ugyan olyan fogalmakig is, mint „kollektív biztonság“ vagy „nemzetközi együttműködés“, de a történelmi realitások próbakövén ezek a fogalmak erőtlen jogi fikcióknak bizonyultak. Gonella könyvében nyilván kísérletet tesz arra, hogy az államok közösségének új és olyan szerves fogalmát alkossa meg, amely túlmege a „hatalmak koncertjének“ nyers, pragmatikus koncepcióján, de több valóságértékkel bír, mint a Népszövetség híveinek erőtlen konstrukciói. A katolikus jogfilozófus a keresztény etikában találja meg azt az alapot, amelyen a népeknek szerves és valóságos társadalmi felépülhet, amely úgy aránylik az egyes államhoz, mint a család és a társadalom az egyénhez. A Comunità degli Stati-fogalom keresztény-középkori gyökerei kézzelfoghatóak.

A szerző a továbbiakban az erőszak kultusza ellen fordul és hangsúlyozza, hogy az erőszak sosem fogja tudni elpusztítani a jogot. Az elnyomás még csak fokozza az elnyomottak jogának fényét és a jog végül is győzni fog. Az erőszak kultusza egyébként is a nemzetközi együttműködés és béke legveszedelmesebb ellensége. A Nietzsche-féle „Wille zur Macht“ nem ismer határokat és éppen ezért az agresszió kielégíthetetlen viharát hozza a világra. Erőszakra nem lehet birodalmakat alapítani. Az erőszaknak korlátoznia kell önmagát és egyedül az erkölcsi elvek vonhatnak korlátokat az erőszak körül. Az erőszak önmagában képtelen lévén az alkotásra, végül is kénytelen kiegészíteni a joggal.

Ezen a ponton fejt ki véleményét Gonella a totális háború koncepciójáról. Mindenkinek örök kötelessége dolgozni abban az irányban, hogy a háború minél kevésbé legyen kegyetlen. Ez a feladat nem lehetetlen; minden háború fegyvelmezhető. A katolikus jogfilozófia tehát nem ismeri el a totális háborút és azt követeli, hogy a hadviselést az emberiség elvei-

nek és az ember természetes jogainak tiszteletbentartásával folytassák. Az államok közötti konvencióknak éppen az a feladata, hogy kizárják a totális háborút.

Az erőszak szellemének ostromozása után az egoizmus ellen fordul a Szentatya kommentátora. Az emberekben az együttműködés szellemét kell kifejleszteni, mert a nemzetek egoizmusának gyökere az egyén egoizmusa. Minden nemzetnek megvannak a maga különleges feladatai, de a nemzeti differenciációnak nem szabad elszigetelődéssé fajulnia. A nemzetek egy hatalmas testnek a szervei és éppen ezért megdől a szükséges biológiai egyensúly, ha az egyes nemzetek mesterséges privilégiumokra tesznek szert. A nemzetek közössége akkor egészséges, ha minden egyes állam megtartja a maga egyéniségét, de azért együttműködik a többivel. Nem elég az egyes államokon belül fejleszteni a szolidaritás érzését, ápolni kell a nemzetközi szolidaritás érzését is. A kereszténység nagyon sokat tehet a nemzetközi élet megújítása terén avval, ha ezeket az elveket a népek körében terjeszti — evvel a megállapítással végződik a könyv első része.

Az itt ismertetett általános erkölcsi elvekre azután konkrét intézményeket szeretne felépíteni. Gonella az erre vonatkozó javaslatait, amelyek kétségtelenül összhangban vannak a Vatikán ebbeli felfogásával, ismerteti könyvének második felében. E konkrét javaslatok megvalósításának előfeltétele természetesen a második világháború lezárulása. A jelenlegi konfliktus likvidálásáról nem beszél, de hangsúlyozza, hogy az egyes államok szabadságának és függetlenségének tiszteletben tartása nélkül új rendet a romokon kiépíteni nem lehet. Minden egyes nemzetnek joga van arra, hogy történelmi hivatását betölthesse. Gonella újból és újból hangsúlyozza a nagy és kis nemzetek jogi egyenlőségét és ismételten rámutat arra, hogy lehetetlen a nemzetek egészséges közösségét felépíteni anélkül, hogy a gyöngébb államok függetlenségét és integritását tiszteletben ne tartsuk. Csak a kis és nagy államok közti egészséges egyensúly biztosíthatja a békét — írja és hozzáfűzi, hogy a nemzetiségi elv és a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása vezet el ehhez az egyensúlyhoz.

A federalizmust sem utasítja el a szerző. A federalizmus szerinte éppen az ellenkezője a kisebb államok elnyomásának, mert hiszen önkéntes együttműködésen alapul. A nemzetek közti egyenlőséget fel lehet azonkívül tartani a nemzetközi gazdasági élet egy olyan szervezetében is, amelyben nagy és kis államok működnek együtt gazdaságilag. — Csak persze a gazdasági fölénynek nem szabad politikai fölényé válnia...

Gonella elismeri, hogy lehetetlen a határokat úgy megvonni, hogy azok egybeessenek a nemzetiségi határokkal, mert hiszen életképtelen apró államokat alkotni nem szabad és tekintettel kell lenni a történelmi, gazdasági és stratégiai szempontokra is. Éppen ezért a nemzeti kisebbségek intézményes védelmének fontos helye van Gonella rendszerében. Itt is kölcsönösen tiszteletben kell tartani a jogokat és kötelességeket. Az állam tartsa tiszteletben az állampolgárok nyelvi és kulturális jogait, azok viszont kötelesek lemondani minden szeparatista törekvésekről. A Népszövetség által gyakorolt kisebbségvédelmi rendszer a gyakorlatban nem volt kielégítő. Gonella szerint el kellene vermi az ellenőrzés jogát a politikai fórumoktól és egy független nemzetközi bíróságnak kellene döntenie vitás kérdésekben.

Hasonló megoldásra bukkanunk a revízió kérdését tárgyaló rész olvasásakor. A szerződések örök voltáról beszélni abszurdum volna. De a status quo önkényes és egyoldalú megváltoztatása háborúhoz vezet. A revízió csak akkor jogszerű és észszerű, ha döntőbírói ítéleten alapul. A szerző egy nemzetközi bíróságot szeretne az ilyen döntések hozatalára életre hívni.

A gyarmati és nyersanyagkérdésről is megvan a szerzőnek a maga felfogása, amely szervesen beleilleszkedik egész rendszerébe. Helyteleníti azt a törekvést, amely arra irányul, hogy az egyes államok nyersanyag-

források tekintetében függetlenítsék magukat a többi országtól. Nyersanyagok birtoklása még nem jelent jólétet, és számos kis nemzetet ismerünk, amely nyersanyagforrások nélkül is jólétben él. Mégis szükségesnek látszik, hogy a gyarmatbirtokok terén is bizonyos egyensúly jöjjön létre a nemzetek között. Több út vezethet ehhez a kívánatos állapothoz. A gyarmatok újrafelosztása, a mandátumrendszer általánosítása, az összes gyarmatok nemzetközivé tétele egyaránt elvezethet a célhoz.

Könyvének utolsó részében beszél Gonella arról a szervezetről, amely hivatva volna a szerződések betartását és revízióját biztosítani. Az „Államok szövetsége“ — Societá degli Stati — sokban emlékeztet a Népszövetségre. Van azonban egy alapvető különbség: az Államok szövetségének nem szabad békeszerződéseken alapulnia. És ez az új szervezet megfelelő eszközökkel rendelkezne ahhoz, hogy a revíziót és a kisebbségek védelmét meg is valósítsa. Ez az új alakulat nem zárná ki azt, hogy egyes államcsoportok között federációk jöjjenek létre, de a kisananthoz hasonló, úgynevezett „kiegészítő paktumokat“ nem tart kívánatosnak Gonella. A szövetségnek minél univerzálisabbnak kellene lennie, nem szabadna azonban az univerzalitás érdekében a tagok kötelezettségeit annyira csökkenteni, hogy a szövetség határozatai ne leimének többé mindegyikükre kötelezőek. A háború kiküszöbölését már XV. Benedek is a kötelező nemzetközi bíráskodástól várta. XII. Pius felfogásának interpretátora szintén a nemzetközi döntések kötelezővé tételétől várja egy szilárdabb nemzetközi rend kialakítását.

A katolikus egyház igen sokat tehet egy igazságos és tartós nemzetközi rend megteremtése érdekében. Éppen ezért kívánatos, hogy az egyház üldözése mindenütt megszűnjék és a keresztény tanítás szabadsága mindenütt helyreállíttassék — ezzel a konklúzióval zárja le alapvető jelentőségű művét Gonella.

Kétségtelen, hogy mind általános európai, mind magyar szempontból is igen kívánatos volna a Gonella által kifejtett gondolatok minél szélesebb körben való elterjedése. Csak így volna remélhető, hogy a háború befejezését követő időben az itt kifejtett, annyira üdvös elvek általánosabb elismerésre találjanak és vezetős szerepet játszanak majd egy új és igazságosabb nemzetközi rend kialakításában. Aki tehát nálunk a korlátlan hatalompolitika, a faji egoizmus és az autarkia szellemével szembeszáll, az önkéntelenül is a kis- és középállamok igazságos ügyét szolgálja. Aki pedig ezeket az állítólagos koreszméket üdvözli, az feltétlenül ellensége annak a keresztény európai közösségnek, amelyben Magyarország is megtalálja az őt megillető méltó helyet. Ezt meg kellene tanulniok végre azoknak, akik még mindig nem látják be, hogy az örök keresztény elveknek és nem a múlandó tévedések harcosai vá kell válniok, ha Magyarország ügyét akarják szolgálni.

ERŐS JÁNOS